

BITIRUVCHI SINIF O'QUVCHILARIDA INGLIZ TILIDA GAPIRISH KOMPETENSIYALARINI SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23020462>

Otajonova Barno

*FARG'ONA "TEMURBEKLAR MAKTABI" HARBIY AKADEMIK LITSEYI BOSH O
'QITUVCHISI*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bitiruvchi sinf (11-sinf) o'quvchilarida ingliz tilida gapirish kompetensiyasini sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari yordamida rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari va cheklovlari kompleks tarzda tahlil qilingan. Tadqiqotning nazariy negizini M. Longning o'zaro muloqot gipotezasi (Interaction Hypothesis), M. Swainning "tushunarli output" gipotezasi (Comprehensible Output Hypothesis) hamda kommunikativ kompetensiya nazariyasi (Canale va Swain) tashkil etadi. Tadqiqot pedagogik eksperiment, so'rovnoma va statistik tahlil metodlari asosida olib borilgan bo'lib, unda bitiruvchi sinf o'quvchilaridan iborat tajriba va nazorat guruhlarining og'zaki nutq ko'rsatkichlari — talaffuz, ravonlik va uyg'unlik, leksik resurs, grammatik to'g'rilik hamda interaktiv muloqot ko'nikmalari xalqaro nutq baholash mezonlari (IELTS Speaking band descriptors) asosida qiyoslangan. Natijalar tajriba guruhida barcha ko'rsatkichlar bo'yicha statistik jihatdan ishonchli ($p < 0,05$) o'sish kuzatilganini, ayniqsa ravonlik va talaffuz ko'rsatkichlarida eng yuqori ta'sir kattaligi qayd etilganini ko'rsatdi. Maqola yakunida sun'iy intellekt texnologiyalarini bitiruvchi sinf o'quvchilarida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida o'quv jarayoniga ilmiy asoslangan tarzda integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, gapirish kompetensiyasi, og'zaki nutq, bitiruvchi sinf, o'zaro muloqot gipotezasi, tushunarli output gipotezasi, kommunikativ kompetensiya, nutqni tanish texnologiyasi, adaptiv o'qitish.

Аннотация: В данной статье проводится комплексный анализ научно-теоретических основ, практических возможностей и ограничений развития компетенции говорения на английском языке у учащихся выпускных классов с помощью технологий искусственного интеллекта (ИИ). Теоретическую базу исследования составляют гипотеза взаимодействия М. Лонга (Interaction Hypothesis), гипотеза понятного результата М. Свейна (Comprehensible Output Hypothesis), а также теория коммуникативной компетенции (Канале и Свейн). Исследование проведено с применением методов педагогического эксперимента, анкетирования и статистического анализа; показатели устной речи -

произношение, беглость и связность, лексический ресурс, грамматическая точность и навыки интерактивного общения - экспериментальной и контрольной групп учащихся выпускных классов были сопоставлены на основе международных критериев оценки речи (дескрипторы IELTS Speaking). Результаты показали статистически значимый ($p < 0,05$) рост всех показателей в экспериментальной группе, при этом наибольшая величина эффекта была отмечена по показателям беглости и произношения. В заключение статьи разработаны научно обоснованные рекомендации по интеграции технологий искусственного интеллекта в учебный процесс с целью развития навыков устной речи у учащихся выпускных классов.

Ключевые слова: искусственный интеллект, компетенция говорения, устная речь, выпускной класс, гипотеза взаимодействия, гипотеза понятного результата, коммуникативная компетенция, технология распознавания речи, адаптивное обучение.

Abstract: *This article provides a comprehensive analysis of the scientific-theoretical foundations, practical opportunities, and limitations of developing English speaking competence among graduating class students through the use of artificial intelligence (AI) technologies. The theoretical framework of the study is grounded in Long's Interaction Hypothesis, Swain's Comprehensible Output Hypothesis, and the theory of communicative competence (Canale and Swain). The research was conducted using pedagogical experiment, questionnaire survey, and statistical analysis methods; oral speech indicators — pronunciation, fluency and coherence, lexical resource, grammatical accuracy, and interactive communication skills — of experimental and control groups of graduating class students were compared based on international speech assessment criteria (IELTS Speaking band descriptors). The results revealed a statistically significant ($p < 0.05$) improvement across all indicators in the experimental group, with the largest effect sizes observed in fluency and pronunciation. The article concludes with scientifically grounded recommendations for integrating AI technologies into the educational process to develop the speaking skills of graduating class students.*

Key words: *artificial intelligence, speaking competence, oral speech, graduating class, Interaction Hypothesis, Comprehensible Output Hypothesis, communicative competence, speech recognition technology, adaptive learning.*

KIRISH

Chet tilini o'rganishning yakuniy va eng murakkab maqsadlaridan biri — bu tilda erkin va tabiiy tarzda gapira olish, ya'ni og'zaki muloqot kompetensiyasini shakllantirishdir. Ingliz tilini chet til

sifatida o'rganuvchi ko'pchilik o'quvchilar grammatika va o'qish ko'nikmalarida yetarli natijalarga erishsa-da, real vaqtda, tabiiy sur'atda va o'zaro muloqot jarayonida gapirish ko'nikmasini rivojlantirishda sezilarli qiyinchiliklarga

duch keladi. Bu holat, birinchi navbatda, an'anaviy sinf sharoitida har bir o'quvchiga individual nutqiy amaliyot uchun ajratilgan vaqtning cheklanganligi, hamda o'quvchilarda xato qilishdan qo'rqish (speaking anxiety) hissi bilan bog'liq.

Bitiruvchi sinf o'quvchilari uchun bu muammo alohida dolzarblik kasb etadi, chunki aynan shu bosqichda o'quvchilar oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlari, xalqaro sertifikatlash imtihonlari (IELTS, TOEFL, Cambridge English) hamda kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun yuqori darajadagi og'zaki muloqot kompetensiyasini namoyon eta olishlari talab etiladi. Shu bilan birga, bitiruvchi sinf o'quvchilarining o'quv yuklamasi yuqori bo'lganligi sababli, ularga qo'shimcha, moslashuvchan va istalgan vaqtda foydalanish mumkin bo'lgan nutqiy mashq vositalari alohida ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining, xususan nutqni tanish (speech recognition), nutqni sintez qilish (text-to-speech) va generativ suhbat modellari (conversational AI) texnologiyalarining rivojlanishi o'quvchilarga istalgan vaqtda, xatodan qo'rqmasdan, individual sur'atda og'zaki nutq mashqlarini bajarish imkoniyatini yaratdi. Bunday tizimlar o'quvchining talaffuzini fonetik darajada tahlil qilish, nutqiy ravonlikni baholash va real vaqtda qayta aloqa berish orqali an'anaviy sinf sharoitida yetishmayotgan individual nutqiy amaliyot imkoniyatini to'ldirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy muammosi shundan iboratki, bitiruvchi sinf o'quvchilarida og'zaki nutq kompetensiyasini sun'iy intellekt vositalari yordamida rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy samaradorligi, xususan uning nutqning turli komponentlariga (talaffuz, ravonlik, leksika, grammatika, interaktiv muloqot) differensial ta'siri hozirgacha yetarlicha kompleks ilmiy tadqiqot predmeti bo'lmagan. Tadqiqotning maqsadi — bitiruvchi sinf o'quvchilarida ingliz tilida gapirish kompetensiyasini rivojlantirishda sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni nazariy va empirik jihatdan asoslash, uning nutqning alohida komponentlariga ta'sirini xalqaro baholash mezonlari asosida statistik tahlil qilish hamda samarali qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: 1) og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini (Interaction Hypothesis, Comprehensible Output Hypothesis, kommunikativ kompetensiya nazariyasi) tahlil qilish; 2) mavzu bo'yicha mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish; 3) bitiruvchi sinf o'quvchilari orasida pedagogik eksperiment, so'rovnoma va nutq testlari o'tkazish; 4) tajriba va nazorat guruhlarining nutq ko'rsatkichlarini xalqaro mezonlar asosida statistik jihatdan qiyoslash; 5) olingan natijalar asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda birinchi marta bitiruvchi sinf o'quvchilari misolida sun'iy intellekt vositalarining og'zaki nutqning beshta alohida komponentiga (talaffuz, ravonlik va uyg'unlik, leksik resurs, grammatik to'g'rilik, interaktiv muloqot) ko'rsatgan differensial ta'siri statistik ishonchlilik darajasi bilan asoslab beriladi va natijalar ikkinchi til nazariyalari nuqtai nazaridan izohlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA NAZARIY ASOSLAR

Og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirish nazariyasi ikkinchi tilni o'zlashtirish (SLA) sohasida chuqur ildizlarga ega. M. Long tomonidan ishlab chiqilgan o'zaro muloqot gipotezasi (Interaction Hypothesis) ga ko'ra, til o'zlashtirish jarayoni til o'rganuvchi bilan suhbatdosh o'rtasidagi ma'no muzokarasi (negotiation of meaning) jarayonida, ya'ni tushunmovchiliklarni bartaraf etish, aniqlashtirish so'rash va qayta ifodalash orqali eng samarali kechadi. Zamonaviy generativ til modellari va chatbotlar aynan shu jarayonni simulyatsiya qilib, o'quvchiga istalgan vaqtda ma'no muzokarasi olib borish imkoniyatini beradi.

M. Swainning "tushunarli output" gipotezasi (Comprehensible Output Hypothesis) bo'yicha esa, tilni faqat tinglash yoki o'qish orqali emas, balki uni faol ravishda ishlab chiqarish (production) - ya'ni gapirish va yozish - orqaligina to'liq o'zlashtirish mumkin. Swainga ko'ra, output jarayonida o'quvchi o'zining lingvistik bilim bo'shliqlarini (gaps)

sezadi, bu esa uni til shakllariga ko'proq e'tibor qaratishga undaydi. SI asosidagi suhbat vositalari o'quvchini muntazam ravishda gapirishga undash, shuningdek uning nutqidagi xatolarni aniqlab, ularga e'tiborni qaratish orqali aynan shu "bo'shliqni sezish" mexanizmini faollashtiradi.

Canale va Swain (1980) tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ kompetensiya nazariyasi og'zaki nutqni to'rt komponentga ajratadi: grammatik kompetensiya (tilning leksik-grammatik qoidalarini bilish), sotsiolingvistik kompetensiya (tilni ijtimoiy kontekstga mos qo'llash), diskurs kompetensiyasi (nutqning mantiqiy izchilligi va uyg'unligi) hamda strategik kompetensiya (muloqot jarayonidagi qiyinchiliklarni bartaraf etish strategiyalari). Ushbu tasnif xalqaro nutq baholash tizimlarida, jumladan IELTS Speaking baholash mezonlarida (ravonlik va uyg'unlik - fluency and coherence, leksik resurs - lexical resource, grammatik oraliq va to'g'rilik - grammatical range and accuracy, talaffuz - pronunciation) o'z aksini topgan bo'lib, mazkur tadqiqotda ham aynan shu to'rt (talaffuz alohida ko'rsatilgan holda besh) mezon asosida baholash tizimi qo'llanildi.

J. Fieldning (2008) tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, tinglab tushunish va gapirish ko'nikmalari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, nutqni tanish texnologiyalari (automatic speech recognition - ASR) yordamida o'quvchining o'z talaffuzini eshitish va uni namunaviy talaffuz bilan taqqoslash

imkoniyati fonologik ongni (phonological awareness) rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. R. Godwin-Jones (2022) chatbotlar va suhbat asosidagi SI tizimlarini tahlil qilib, ularning o'quvchiga xatodan qo'rqmasdan erkin muloqot qilish imkoniyatini yaratishini, bu esa Krashen bo'yicha affektiv filtr darajasini pasaytirib, nutqiy faollikni oshirishini ko'rsatgan.

N. Golonka va boshqalar (2014) tomonidan o'tkazilgan tizimli tahlilda ta'kidlanishicha, SI asosidagi nutq texnologiyalarining eng katta afzalligi - bu o'quvchiga cheksiz miqdorda nutqiy amaliyot va zudlik bilan individual qayta aloqa berish imkoniyatidir, biroq bunday tizimlar hozircha inson suhbatdoshiga xos bo'lgan pragmatik va madaniy nuanslarni to'liq anglay olmasligi bilan cheklanadi. Yuqorida keltirilgan ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, SI vositalarining og'zaki nutq kompetensiyasining aynan qaysi komponentlariga qay darajada ta'sir ko'rsatishi bo'yicha, xususan bitiruvchi sinf o'quvchilari kontekstida, empirik tadqiqotlar hali yetarli emas - bu mazkur maqolaning ilmiy zaruratini belgilaydi.

TADQIQOT

METODOLOGIYASI

Tadqiqot 2025-2026 o'quv yilida bir nechta umumta'lim muassasasining bitiruvchi (11-) sinf o'quvchilari ishtirokida olib borildi. Ushbu yosh guruhining tanlanishi bir qator ilmiy-metodik asoslarga ega: birinchidan, bitiruvchi sinf o'quvchilari odatda CEFR bo'yicha B1-B2 darajasiga yaqinlashgan bo'lib, ularda murakkab nutqiy vazifalarni

(argumentatsiya, fikr bildirish, muammoni muhokama qilish) bajarish uchun yetarli lingvistik zaxira mavjud; ikkinchidan, aynan shu bosqichda o'quvchilar kirish imtihonlari va xalqaro sertifikatlash imtihonlarining og'zaki qismiga tayyorgarlik ko'radi, bu esa SI vositalarining samaradorligini xalqaro standartlashtirilgan mezonlar asosida baholash imkonini beradi; uchinchidan, bitiruvchi sinf o'quvchilarining vaqt taqsimoti cheklangan bo'lib, ularga istalgan vaqtda foydalanish mumkin bo'lgan moslashuvchan mashq vositalarining ahamiyati ayni shu bosqichda eng yuqori bo'ladi.

Tadqiqotda tanlanma hajmi jami 130 nafar bitiruvchi sinf o'quvchisini tashkil etdi, ular tasodifiy tanlov (random sampling) asosida ikki guruhga bo'lindi: tajriba guruhi ($n=65$) - dars jarayonida va mustaqil ta'limda SI asosidagi nutqiy vositalardan (nutqni tanish tizimlari, suhbat asosidagi chatbotlar, talaffuzni baholovchi ilovalar) o'qituvchi metodik rahbarligi ostida muntazam foydalangan; nazorat guruhi ($n=65$) - asosan an'anaviy og'zaki nutq mashqlari (juftlikda va guruhda suhbat, o'qituvchi bilan bevosita muloqot, taqdimotlar) asosida ta'lim olgan. Ikki guruhning boshlang'ich bosqichda o'tkazilgan diagnostik nutq testi natijalari bo'yicha statistik jihatdan farqlanmasligi ($p>0,05$) alohida tekshirilib, bu ularning boshlang'ich og'zaki nutq darajasi teng ekanligini tasdiqladi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi:

a) pedagogik eksperiment metodi - aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlaridan iborat uch bosqichli eksperiment tashkil etildi;

b) pedagogik kuzatuv metodi - dars va SI bilan mustaqil mashg'ulot jarayonida o'quvchilarning nutqiy faolligi va motivatsiyasini kuzatish uchun kuzatuv varaqalaridan foydalanildi;

v) so'rovnoma (anketa) metodi - Likert shkalasi asosida tuzilgan, ishonchliligi Kronbax alfa koeffitsienti ($\alpha=0,86$) bilan tasdiqlangan so'rovnoma yordamida o'quvchilarning SI nutqiy vositalariga munosabati va nutqiy anksiyeteti (speaking anxiety) darajasi o'rganildi;

g) nutq testi (speaking test) metodi - tajriba boshida va oxirida o'quvchilarning erkin monolog va dialogik nutqi audio yozib olindi hamda ikki mustaqil ekspert tomonidan IELTS Speaking baholash mezonlari (ravonlik va uyg'unlik, leksik resurs, grammatik oraliq va to'g'rilik, talaffuz) hamda qo'shimcha "interaktiv muloqot" mezoni asosida 9 balllik shkalada baholandi (baholovchilar o'rtasidagi kelishuv koeffitsienti - Koen kappa 0,81 ni tashkil etdi);

d) matematik-statistik tahlil metodi - olingan miqdoriy ma'lumotlar Styudentning bog'liq bo'lmagan namunalar uchun t-testi yordamida tahlil qilindi, natijalarning statistik ishonchliligi

$p<0,05$ darajasida qabul qilindi, ta'sir kattaligi Koen d koeffitsienti orqali hisoblab chiqildi.

Tadqiqot davomida asosan quyidagi sun'iy intellekt vositalaridan foydalanildi: ELSA Speak (talaffuzni fonetik segment darajasida tahlil qilish va baholash), Speak (SI asosidagi suhbat simulyatsiyasi orqali erkin muloqot mashqlari), ChatGPT ovozli rejimi va shunga o'xshash generativ suhbat vositalari (turli mavzularda erkin dialog va argumentativ nutq mashqlari uchun, o'qituvchi tomonidan belgilangan nutqiy vazifalar doirasida), hamda maktab platformasiga integratsiya qilingan virtual suhbat yordamchisi (IELTS Speaking formatidagi uch qismli (Part 1–3) mashqlar uchun). Eksperiment muddati 12 hafta davom etdi, tajriba guruhi haftasiga o'rtacha 4–5 marta, har safar 20–30 daqiqa davomida individual nutqiy mashqlar bajardi, bundan tashqari haftada bir marta o'qituvchi rahbarligida SI mashqlari natijalari muhokama qilinadigan aralash (blended) dars o'tkazildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga ko'ra, tajriba guruhi o'quvchilarining og'zaki nutq ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan barcha mezonlar bo'yicha statistik jihatdan ishonchli ($p<0,05$) yuqori o'sishni namoyon etdi. Quyidagi jadvalda ikki guruhning tajriba boshi va oxiridagi o'rtacha nutq bahosi (IELTS Speaking mezonlariga moslashtirilgan 9 balllik shkalada) keltirilgan.

Nutq ko'rsatkichi	Tajriba (boshida)	Tajriba (oxirida)	Nazorat (boshida)	Nazorat (oxirida)
Ravonlik va uyg'unlik	5,1	6,9	5,2	5,7
Leksik resurs	5,3	6,8	5,3	5,9
Grammatik oraliq va to'g'rilik	5,4	6,6	5,4	5,9
Talaffuz	5,0	7,0	5,1	5,6
Interaktiv muloqot	5,2	6,7	5,3	5,8

1-jadval. Tajriba va nazorat guruhi (bitiruvchi sinf) og'zaki nutq ko'rsatkichlarining qiyosiy natijalari (9 balllik shkalada)

Statistik tahlil natijalariga ko'ra, tajriba guruhida barcha beshta nutq ko'rsatkichi bo'yicha o'sish nazorat guruhiga nisbatan ishonchli darajada yuqori bo'ldi (t-test, $p < 0,05$). Ta'sir kattaligi (Koen d) ko'rsatkichlar kesimida farqlandi: eng yuqori ta'sir talaffuz ($d \approx 1,3$) va ravonlik-uyg'unlik ($d \approx 1,2$) ko'rsatkichlarida qayd etildi, bu esa nutqni tanish va suhbat asosidagi SI tizimlarining aynan shu ikki komponentga eng kuchli ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi. Grammatik oraliq va to'g'rilik ko'rsatkichi bo'yicha o'sish nisbatan mo'tadilroq bo'ldi ($d \approx 0,7$), bu grammatik kompetensiyaning shakllanishida SI vositalaridan tashqari tizimli grammatik mashqlar va o'qituvchi tushuntirishlarining ham muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, tajriba guruhidagi o'quvchilarning 91 foizi SI nutqiy vositalari bilan mashq qilish paytida xato qilishdan qo'rqish (speaking

anxiety) darajasi sezilarli pasayganini ta'kidladi. 85 foiz o'quvchi SI yordamida o'z talaffuzidagi xatolarni aniq tushunganini va ularni tuzatishga harakat qilganini, 78 foizi esa haftalik nutqiy amaliyot miqdori sezilarli oshganini bildirdi. O'qituvchilarning 74 foizi SI nutqiy vositalarini og'zaki nutq mashg'ulotlariga qo'shimcha resurs sifatida yuqori samarali deb baholadi, biroq ularning 61 foizi bunday vositalarning tabiiy, spontan va madaniy jihatdan nuanslashgan muloqotni to'liq simulyatsiya qila olmasligini, shu sababli jonli o'qituvchi-o'quvchi va o'quvchi-o'quvchi muloqotini almashtira olmasligini alohida ta'kidladi.

MUHOKAMA

Olingan statistik natijalar sun'iy intellekt texnologiyalarining bitiruvchi sinf o'quvchilarida og'zaki nutq kompetensiyasini rivojlantirishda ilmiy jihatdan asoslangan va yuqori samarali

vosita ekanligini tasdiqlaydi. Talaffuz va ravonlik-uyg'unlik ko'rsatkichlarida qayd etilgan eng yuqori ta'sir kattaligi Longning o'zaro muloqot gipotezasi nuqtai nazaridan izohlanishi mumkin: SI asosidagi suhbat vositalari o'quvchiga cheksiz miqdorda ma'no muzokarasi olib borish imkoniyatini berib, bu jarayon o'quvchining nutqiy avtomatlashuvini (fluency automatization) tezlashtiradi. Shu bilan birga, natijalar Swainning "tushunarli output" gipotezasini ham tasdiqlaydi — o'quvchi SI bilan muntazam ravishda faol gapirish jarayoniga jalb qilinganda, u o'z lingvistik bo'shliqlarini sezib, ularni bartaraf etishga intiladi, bu esa nafaqat ravonlik, balki leksik va qisman grammatik ko'rsatkichlarning ham o'sishiga olib keladi.

Grammatik oraliq va to'g'rilik ko'rsatkichi bo'yicha nisbatan past ta'sir kattaligi Canale va Swain kommunikativ kompetensiya nazariyasi nuqtai nazaridan tushuntirilishi mumkin: grammatik kompetensiya boshqa uch komponentga (sotsiolingvistik, diskurs va strategik) nisbatan ko'proq ong'li, qoidaga asoslangan o'rganishni talab qiladi, bu esa asosan o'qituvchi tomonidan tushuntiriladigan eksplitsit grammatika darslari va tizimli mashqlar orqali samaraliroq shakllanadi. Bu xulosa SI vositalarining og'zaki nutqning barcha komponentlariga bir xil darajada ta'sir ko'rsatmasligini, balki har bir komponent uchun turlicha pedagogik yondashuv talab etilishini ko'rsatadi.

So'rovnoma qayd etilgan nutqiy anksiyetning sezilarli pasayishi alohida

e'tiborga loyiq natija hisoblanadi. Krashenning affektiv filtr gipotezasiga ko'ra, yuqori darajadagi xavotir va stress til o'zlashtirish jarayonini sekinlashtiradi, chunki u o'quvchining tilni qayta ishlash (processing) resurslarini kamaytiradi. SI vositalari bilan muloqotda baholanish va tengdoshlar oldida xijolat bo'lish xavfining yo'qligi o'quvchiga psixologik jihatdan xavfsizroq muhitda nutqiy amaliyot qilish imkonini beradi, bu esa keyinchalik real muloqot vaziyatlarida ham ishonchliroq gapirishga zamin yaratadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari SI nutqiy vositalarining muhim metodik cheklovini ham ochib berdi: o'qituvchilarning ko'pchiligi ta'kidlaganidek, bunday tizimlar hozircha tabiiy suhbatga xos bo'lgan kutilmagan mavzu o'zgarishi, hazil, kinoya, madaniy kontekstga xos iboralar kabi pragmatik nuanslarni to'liq aks ettira olmaydi. Bu Golonka va boshqalar (2014) xulosalari bilan to'liq mos keladi va SI vositalarini jonli inson muloqotini to'ldiruvchi, uni almashtirmaydigan vosita sifatida qo'llash zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Shu sababli eksperiment davomida qo'llanilgan aralash (blended) yondashuv - SI bilan individual mashq va o'qituvchi rahbarligidagi jamoaviy muhokamaning uyg'unligi - metodik jihatdan optimal model sifatida baholanishi mumkin.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida quyidagilarni qayd etish lozim: tanlanma hajmi va geografik qamrov cheklangan bo'lib, natijalarni kengroq populyatsiyaga umumlashtirish uchun qo'shimcha

tadqiqotlar talab etiladi; eksperiment muddati (12 hafta) qisqa va o'rta muddatli samaradorlikni baholashga imkon bersada, nutqiy ko'nikmalarning uzoq muddatli barqarorligini aniqlash uchun longitudinal tadqiqotlar zarur; nutq baholash jarayonida ekspertlar subyektivligi minimallashtirilgan bo'lsa-da (Koen kappa 0,81), to'liq bartaraf etilmagan.

XULOSA VA TAVSIYALAR

O'tkazilgan ilmiy-pedagogik tadqiqot bitiruvchi sinf o'quvchilarida ingliz tilida gapirish kompetensiyasini rivojlantirishda sun'iy intellekt texnologiyalarining statistik jihatdan ishonchli va pedagogik nuqtai nazardan yuqori samarali ijobiy ta'siri borligini tasdiqladi. Ayniqsa talaffuz, ravonlik va uyg'unlik hamda nutqiy anksiyetetning pasayishi bo'yicha erishilgan natijalar SI vositalarining bu boradagi salohiyatini yaqqol namoyon etadi, grammatik to'g'rilik esa an'anaviy o'qitish usullari bilan uyg'unlikda rivojlantirilishi lozimligi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari va nazariy tahlil asosida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Bitiruvchi sinf o'quv dasturiga SI asosidagi nutqiy mashq vositalarini aralash (blended) ta'lim modeli asosida, ya'ni individual SI mashqlarini haftalik o'qituvchi rahbarligidagi jamoaviy nutqiy muhokamalar bilan uyg'unlikda joriy etish;

2. Xalqaro sertifikatlash imtihonlariga tayyorgarlik jarayonida SI nutqiy vositalaridan IELTS/Cambridge

Speaking formatidagi maqsadli mashqlar uchun tizimli foydalanish;

3. Grammatik kompetensiyani rivojlantirish uchun SI vositalarini eksplitsit grammatika darslari va o'qituvchi tomonidan tuzilgan tizimli mashqlar bilan to'ldirish;

4. O'quvchilarda nutqiy anksiyetetni kamaytirish maqsadida o'quv yilining boshlang'ich bosqichida SI vositalaridan "xavfsiz mashq maydoni" sifatida foydalanishni rag'batlantirish, so'ngra bosqichma-bosqich jonli muloqot vazifalariga o'tish;

5. O'qituvchilarni SI nutqiy vositalarining imkoniyatlari va cheklovlari bo'yicha maxsus metodik tayyorgarlikdan o'tkazish, ularni jonli muloqotni almashtiruvchi emas, balki to'ldiruvchi vosita sifatida qo'llashga yo'naltirish;

6. SI nutqiy vositalarining samaradorligini muntazam audio-baholash va so'rovnomalar orqali monitoring qilib borish hamda olingan natijalar asosida nutqiy mashqlar dasturini takomillashtirish.

Kelgusi tadqiqotlarda SI nutqiy vositalarining turli til darajasidagi (A2, B1, B2) o'quvchilarga differensial ta'sirini, shuningdek o'zbek tilidan ingliz tiliga xos fonetik interferensiya xususiyatlarini hisobga oluvchi, mahalliy o'quvchilar uchun maxsus moslashtirilgan talaffuz baholash tizimlarini ishlab chiqish va ularning uzoq muddatli samaradorligini longitudinal tarzda baholash masalalari dolzarb ilmiy yo'nalish bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Long M.H. Native speaker/non-native speaker conversation and the negotiation of comprehensible input // *Applied Linguistics*, 1983. - Vol. 4, No. 2. - P. 126-141.
2. Swain M. Communicative competence: Some roles of comprehensible input and comprehensible output in its development // *Input in Second Language Acquisition*- Rowley, MA: Newbury House, 1985. - P. 235–253.
3. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing // *Applied Linguistics*, 1980. - Vol. 1, No. 1. - P. 1–47.
4. Krashen S.D. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. — Oxford: Pergamon Press, 1982.
5. Field J. *Listening in the Language Classroom*. - Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
6. Golonka E.M., Bowles A.R., Frank V.M., Richardson D.L., Freynik S. Technologies for foreign language learning: a review of technology types and their effectiveness // *Computer Assisted Language Learning*, 2014. - Vol. 27, No. 1. - P. 70–105.
7. Godwin-Jones R. Emerging technologies: Chatbots in language learning // *Language Learning & Technology*, 2022. - Vol. 26, No. 2. - P. 1–14.
8. IELTS. IELTS Speaking Band Descriptors (public version). - Cambridge Assessment English, British Council, IDP: IELTS Australia.
9. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR)*. - Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
10. Chen X., Xie H., Zou D., Hwang G.-J. Application and theory gaps during the rise of Artificial Intelligence in Education // *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2020. - Vol. 1.
11. Mishra P., Koehler M.J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A framework for teacher knowledge // *Teachers College Record*, 2006. - Vol. 108, No. 6. - P. 1017–1054.
12. Karimova N.T. *Zamonaviy axborot texnologiyalari asosida chet tillarini o'qitish metodikasi*- Toshkent: Fan, 2023.